

Sporazumijevanje ili komunikacija

Govorna komunikacija – slanje i primanje poruka – dvosmjernan proces.

Pošiljatelj	poruka komunikacijski kanal	primatelj
1. psihološka faza (stvaranje pojma)		1. fizička faza (primanje zvučnih valova)
2. fiziološka faza (podražaj živč. Sustava)		2. fiziološka faza (podražaj živč. sustava)
3. fizička faza (pokretanje govornih organa i stvaranje glasova)		3. psihološka faza (stvaranje pojma)

sporazum / nesporazum (buka u komunikacijskom kanalu)

Zalihost (redundancija) – osigurava da svaki jezik ima na raspolaganju više znakova nego što je potrebno za sporazumijevanje u uobičajenim i normalnim uvjetima = razumijemo poruku pomoću konteksta (okolni glasovi u riječi ili riječi u rečenici)

Jezik, jezični znak. Lingvistika

JEZIK je skup jezičnih znakova koji služe sporazumijevanju među pripadnicima iste jezične zajednice.

LINGVISTIKA ili JEZIKOSLOVLJE je znanost o jeziku.

JEZIČNI ZNAK – riječ ili skup riječi koji se odnose na neki pojam

izraz	+	sadržaj
označitelj		označenik

Veza između izraza i predmeta je PROIZVOLJNA.

Hrvatski jezik

Hrvatski jezik pripada skupini južnoslavenskih jezika.

Južnoslavenski jezici: hrvatski, srpski, slovenski, bugarski i makedonski

Slavenski jezici: istočnoslavenski, zapadnoslavenski i južnoslavenski.

Slavenski jezici razvili su se iz baltičkoslavenskog jezika, koji imaju ishodište u skupini indoeuropskih jezika.

Početak 19. st. Ljudevit Gaj radi na jezičnom ujedinjavanju svih Hrvata u zajedničkom hrvatskom standardnom jeziku na štokavskoj osnovici i slovopisu (grafiji).

Hrvatski standardni jezik je službeni jezik kojim se trebaju koristiti svi pripadnici hrvatske jezične zajednice u javnoj komunikaciji na cijelom području Republike Hrvatske.

Značajke hrvatskoga jezika:

Svi ga moramo učiti

Samostalan je u razvoju

Podložan je promjenama

Ima više funkcionalnih stilova – razgovorni, književnoumjetnički, administrativni (poslovni), novinski (publicistički), znanstveni

Određen je pravilima (normama – pravopisna, pravogovorna, gramatička, leksička, stilistička) –normativni priručnici: pravopis, gramatika, rječnik, jezični savjetnik

Standardni jezik - jezik odabran da bude opće sredstvo sporazumijevanja jednoga naroda ili jednoga društva.

Narječje ili dijalekt - jezik pojedine skupine ljudi ponajčešće prostorno određen

KAJKAVSKO NARJEČJE - Hrvatsko zagorje, Prigorje, Međimurje, zapadna Podravina, Posavina, Turopolje, Pokuplje, Gorski kotar, dio sjeverne Istre

ČAKAVSKO NARJEČJE – Istra, Hrvatsko primorje, otoci oko Lastova, djelomično na dalmatinskoj obali (Split, Zadar), Lika, Gorski kotar, Žumberak,

ŠTOKAVSKO NARJEČJE - najveći dio Dalmacije i Slavonije, Kordun, Banija, Lika, djelomice Žumberak

Grafem, grafija, pravopis

SLOVO (GRAFEM) – pisani oblik glasa. **PISMO** ili **GRAFIJA** – sustav slova kojima se piše u nekom jeziku.

PRAVOPIS ili **ORTOGRAFIJA** – dogovorena pravila o pravilnom pisanju.

Nastajanje i podjela glasova

Fonem, fon, alofon, fonetika, fonologija

Jezik ≠ govor

FONEM je najmanja jedinica JEZIKA. Nema značenje, ima razlikovnu funkciju.

Stavlja se u kose zagrade: /m+/i+/r/ /s+/i+/r/

Foneme (funkcionalna svojstva glasova) proučava znanstvena disciplina FONOLOGIJA.

U hrvatskom jezičnom sustavu su 32 fonema (30 slova abecede + dvoglasnik ie + samoglasno r)

Govor = ostvarenje jezika.

Najmanja jedinica govora je GLAS ili FON. FON je ostvarenje fonema.

Fon se stavlja u uglate zagrade. [šuma] - [lišće] [š] [š]

ALOFONI – glasovna razlika uvjetovana mjestom, pozicijom u riječi.

Fone (akustička i artikulacijska svojstva glasova) proučava FONETIKA.

U stvaranju i oblikovanju glasova ključnu ulogu imaju govorni organi.

Govorni organi: pluća, dušnik, grkljan, jezik, usne, zubi, tvrdo nepce, meko nepce, resica, ždrijelo i glasnice.

Razdioba glasova

Prema načinu na koji su nastali:

otvornici (nastaju slobodnim prolazom zračne struje kroz govorne organe):

a, e, i, o, u, ie (dvoglasnik – pijetao, snijeg, brijeg...)

nazivaju se i samoglasnici ili vokali

nositelji su sloga

zatvornici (zračna struja na svom putu nailazi na prepreke jer joj govorni organi zatvaraju prolaz)

Podjela zatvornika

a) s obzirom na način tvorbe

- zvonačnici – prolaz zračnoj struji djelomično zatvoren – zvonki su

(j, l, lj, m, n, nj, r, v) – Jela nju ne voli, moli, vara, ljulja.

- šumnici – prolaz zračnoj struji najčešće potpuno zatvoren (konsonanti)

zapornici (b, d, g, p, t, k) – Petak ga bode. (praskavci, okluzivni, pregradnici)

tjesnačnici (s, š, z, ž, f, h) – Sašin fah za Žežu. (strujnici, frikativi)

slivenici (c, č, ć, dž, đ) – po abecednom redu od c do đ. (afrikate)

b) s obzirom na mjesto tvorbe

usneni (labijalni)

dvousneni (bilabijalni): p, b, m – Opa, bum.

usnenozubni (labiodentalni): f, v

jezični

prednjojezični (dentali): c, z, s, d, t, n – Sada ti na zeca.

srednjojezični (palatali): č, ć, dž, đ, j, lj, nj, š, ž

(svi glasovi s dijakritičkim znakom + j, lj, nj)

stražnjojezični (velari): k, g, h – Koga, ha?

desnici (alveolari): r, l – ralo

c) s obzirom na titranje glasnica (podjela po zvučnosti)

zvučni: b d g z ž dž đ - - -

bezvučni: p t k s š č ć f c h

Glas č

Pravilo

Č dolazi u riječima u kojima postanak nije vidljiv

U oblicima i izvedenicama prema osnovnom k

Iznimke: liješće, triješće, plješćem, pritišćem, stišćem

U sufiksima: -ač (igrač), -čica (grančica), -če (pastirče), -ič (vodič), -ički (tehnički)

U slovenskim i ruskim prezimenima Oton Župančič, Lav Nikolajevič Tolstoj

primjer

lopoč, Beč

jak, jači

Glas ć

Pravilo

Ć dolazi u riječima u kojima postanak nije vidljiv

U oblicima i izvedenicama prema osnovnom t

U glagolskom prilogu sadašnjem (-ći) i infinitivu (-ći)

U riječima stranog podrijetla

U sufiksima: -ać (golać), -dać (srndać), -bać (zelembać), -aća (zadaća)

u prezimenima

primjer

kći, ćelav

pamtiti > pamćenje

sljedeći, reći

ćelija, ćilim

Kovačić

Glas dž

Pravilo

Glas dž nalazi se u riječima u kojima postanak nije vidljiv

uglavnom u tuđicama džem, pidžama

Nalazi se ispred b prema osnovnom č (zbog razlike u zvučnosti

č ne dolazi u tom položaju)

U sufiksu turskog podrijetla -džija

primjer

naručiti > ~~naručba~~ -naruđba

galamdžija

Glas đ

Pravilo

Glas đ dolazi u riječima u kojima postanak nije vidljiv

U oblicima i izvedenicama prema osnovnom d

anđeo, lađa

mład - mlađi

Glasovne promjene

= prilagođavanje izgovora jednoga glasa izgovoru drugoga glasa

Suvremene glasovne promjene (glasovne promjene koje se dosljedno provode):

jednačenje šumnika po zvučnosti, jednačenje po tvorbenom mjestu

Stare glasovne promjene (ne provode se dosljedno, već samo u nekim oblicima riječi):

nepostojano a, zamjena l sa o, sibilizacija, palatalizacija, jotacija

Jednačenje šumnika po zvučnosti

Šumnici različitih zvučnosti, kad se u riječi nađu jedan do drugoga, jednače se u šumnike jednake po zvučnosti.

Zvučni parnjaci

Zvučnici b d g dž đ ž z - - -

Bezvučnici p t k č ć š s f h c

Prvi se šumnik jednači prema drugomu.

Ako je drugi šumnik bezvučni, prvi će se jednačiti u svoj bezvučni parnjak: pod-pisati > ~~podpisati~~ > potpisati

Ako je drugi šumnik zvučni, prvi će se šumnik jednačiti u svoj zvučni parnjak: svat-ba > ~~svatba~~ > svadba

U **govoru** se jednačenje po zvučnosti provodi **UVIJEK** jer je lakše izgovoriti šumnike jednake zvučnosti.

U **pismu** se jednačenje po zvučnosti ne bilježi uvijek, npr:

d ispred c: podcijeniti, d ispred č: nadčovjek, d ispred ć: odćušnuti, d ispred s:
predsjednik, d ispred š: odšetati
tuđice: adhezija, gangster, Habsburgovci.
radi lakšeg razumijevanja: podtajnik, predturski

Jednačenje zatvornika po tvorbenom mjestu

Zatvornici različiti po tvorbenom mjestu, kada se u riječi nađu jedan pored drugoga, jednače se u zatvornike jednake po tvorbenom mjestu.

Prvi se zatvornik jednači prema drugomu.

z>ž paziti > paznja > pažnja

s>š nositi > nosnja > nošnja

n>m stan-ben > stamben

u govoru se provodi dosljedno, no u pismu ne u slučajevima ako je n na kraju prvog dijela u složenici čija oba dijela imaju samostalno značenje:

jedan-put	pišemojedanput
izvan-bračni	izvanbračni
voden-buba	vodenbuba
stran-putica	stranputica

h>š orah-čić > orašćić

Često se u riječi provodi nekoliko glasovnih promjena:

iz-čistiti > is-čistiti > iščistiti

grozd-je > grozđe > grožđe

Gubljenje suglasnika

Gubljenje jednog od dvaju istih suglasnika koji se mogu naći u riječi jedan do drugoga:

bez-zvučan > bezzvučan > bezvučan;

od-dahnuti > oddahnuti > odahnuti

Iznimke:

superlativ pridjeva najjači, najjasniji, najjužniji

u riječi u kojima bi gubljenje suglasnika otežalo razumijevanje: nuzzarada, izvannastavni...

Suglasnici d, t ispadaju i ne bilježe se ispred c samo u oblicima i izvedenicama od riječi

sudac, svetac, otac:

sudac > ~~sudea~~ > suca, svetac > ~~svetea~~ > sveca, otac > ~~otea~~ > oca

(u ostalim se riječima d, t bilježe ispred c: redak – redci, razgodak – razgodci, otpadak – otpadci – zadatak – zadataci, metak – metci, letak – letci)

Zamjena l sa o (vokalizacija)

l se na kraju riječi ili na kraju sloga zamjenjuje sa o.

ugao > ugla, orao > orla, kotao > kotla, misao > misli...

mislilac > mislioca, ronilac > ronioca

radio > radila > radilo

Nepostojano a

A koje se umeće u osnovu riječi između dvaju završnih suglasnika i koje postoji samo u nekim oblicima iste riječi.

u imenica muškoga roda u N jd, i G mn. Nokat > nokata

u imenica muškoga roda stranoga podrijetla iako u N jd. i nemaju nep. a: dijalekt > dijalekata

u G mn. Imenica srednjeg roda kojima osnova završava na sva suglasnika: pismo > pisama

u G mn. Imenica ženskoga roda kojima osnova završava na dva suglasnika: djevojka > djevojaka

u imenica ženskog roda na -Ń u N i A jed.: sablazan, pomisao

u neodređenih pridjeva muškog roda u N jd. koji završavaju na ak, an, ar: tanak, ravan, mokar.

u N jd. pridjevnice zamjenice kakav i neodređenih zamjenica složenih s kakav.

u nominativu glavnoga broja jedan i u N rednih brojeva sedam, osam.

Sibilarizacija

Jedrenici k, g, h ispred i zamjenjuju se sa c, z, s (sibilantima).

junak-i > junaci, duh-i > dusi, bog-i > bozi

pek-ijah > pecijah, strig-ijah > strizijah, vuk-ijah > vucijah

rek-i > reci, vuk-i > vuci

Sibilarizacija se **ne provodi**: u G mn. imenica ženskog roda: majka > majki

Palatalizacija

Jedrenici k, g, h ispred e zamjenjuju se palatalima č, ž, š.

junak-e > junače, bog-e > bože, duh-e > duše

pek-en > pečen, pek-em > pečem, strig-em > strižem

reč-e > reče, stig-e > stiže

Zamijeniti se sa č mogu i c, z ako se nađu ispred e:

zec-evi > zečevi, knez-e > kneže

Palatalizacija se **ne provodi** u A mn.: junak- > junake, korak-e > korake...

Jotacija

Nenepčanik se stapa s glasom j (j=jota, grč.) u nepčanik.

klic + jem > kličem **c+j>č**, skak + jem > skačem **k+j>č**

smrt + ju > smrću

t+j>ć, glad + ju > glađu

d+j>đ

drag + ji > draži

g+j>ž, brz + ji > brži

z+j>ž

mah + jem > mašem **h+j>š**, pis + jem > pišem

s+j>š

sol + ju > solju

l+j>lj, tan + ji > tanji

n+j>nj

Ako se između j nađu b, p, m, v, tada se između tih glasova i j umeće l koje se s glasom j stapa u lj.

To se l zove **epentetsko l**: zob+ju > zoblju, kap+jem > kapljem, hram+jem > hramljem, krv+ju > krvlju

Kraćenje sloga s dvoglasnikom

Smjenjivanje ije > je, e u različitim oblicima iste riječi ili u njezinim izvedenicama.

U oblicima s dugim slogom dolazi ije, a u oblicima s kratkim slogom dolazi je ili e.

Dvoglasnik ie (u pismu ije) otvornik je koji se može ostvariti samo u dugim slogovima:

bijel, lijep, obavijestiti, vrijeme, naprijed

Kada se promjenom oblika riječi ili u tvorbi krati slog u kojem je ije, tada se ije smjenjuje s je ili e.

bijel > bjelina, lijep > ljepota, vrijeme > vremena...

Smjenjivanje ije > je

U dugim slogovima ostvaruje se ije, u kratkima je

dijete > djeteta, ždrijebe > ždrjebeta, (osim vrijeme > vremena)

bijel > bjelji, pripovijetka > pripovjedaka, lijep > ljepota, slijep > sljepoća, pijesak > pjeskovit

pripovijedati > pripovjedač, cvijet > cvječar

sijen-o-koša > sjenokoša, dodijeliti > dodjeljivati

Smjenjivanje ije > e

Iza suglasničke skupine u kojoj je drugi suglasnik r (pokriveno r): vrijeme > vremena

Samo u vrijeme, privrijediti, upotrijebiti, naprijed:

vrijeme > vremena, vremenski, nevremena, poluvremena...

privrijediti > privreda, privrednik...

upotrijebiti > upotreba, zloupotreba...

naprijed > napredak, napredovati...

U ostalim riječima ije se, i iza pokrivenoga r, krati prema temeljnom pravilu ije > je: grijeh > grješnik, griješiti > pogrješka, strijela > strjelica, trijezan > trjezniji...

Duljenje kratkoga je

Kratki slog u kojem je je može se produljiti te postaje dugo je ili se je smjenjuje s ije.

Postaje dugo je:

U nesvršenim glagolima i njihovim izvedenicama od riječi **mjera, mjesto i sjesti**:

mjera > zamjerati, mjesto > namještati, sjesti > presjedati

U G mn.: mjesto > mjesta

Ako se je nađe ispred suglasničkog skupa u kojem je prvi zvonačnik: djelo > djelce, vjera > vjernost...

Je > ije:

od svršenog glagola tvorimo nesvršeni: dogorjeti > dogorijevati, razumjeti > razumijevati...

od glagola s predmetkom pre tvorimo imenicu: prelaziti > prijelaz

Smjenjivanje ije, je > i

Ije ispred o > i

Gl. pridjev radni m. rod jd. vidjeti > ~~vidjeo~~ > vidio

U imenica u kojima je o postalo od l: Dio (dijel > ~~dijeo~~ > dio)

Ako se je nađe ispred j, prijeći će u i: u prezentu ispred: - jem, -ješ, -je... Smjeti > ~~smjejem~~ > smijem

Naglašene i nenaglašene riječi

Naglasak je istovremeni ostvaraj jačine, dužine i tona kojim ističemo jedan slog u riječi.

Slog koji se u riječi izgovara jačom silinom glasa zove se **naglašeni slog**

U slogu samo jedan glas može nositi naglasak, a to je **samoglasnik** – nositelj sloga; naglasak dakle može stajati na glasovima: a, e, i, o, u i na vokalnem r

Vrste naglasaka u hrvatskom standardnom jeziku

U hrvatskom standardnom jeziku četiri su naglasaka:

kratkosilazni “ kratkouzlazni \

dugosilazni ∩ dugouzlazni /

S obzirom na naglasak riječi mogu biti:

a) **naglašene** (toničke) – imaju svoj naglasak

b) **nenaglašene** (atoničke) – nemaju svoj naglasak

Nenaglašena se riječ može vezati uz naglašenu riječ koja se nalazi ispred nje u naglasnu cjelinu; nenaglašene riječi u takvoj se situaciji zovu enklitike, zanaglasnice ili naslonjenice /Vidiosamje./

Enklitike: nenaglašeni **glagolski** oblici (sam, si, je, smo, ste, su

ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će

bih, bi, bi, bismo, biste, bi

nenaglašeni oblici **ličnih zamjenica** (me, te, ju, je, ih, im)

Nenaglašena se riječ može vezati uz naglašenu riječ koja se nalazi iza nje u naglasnu cjelinu /Idem **ugrad**.;/ nenaglašene riječi u takvoj situaciji zovemo proklitike, prednaglasnice ili prislonjenice

Proklitike: neki **prijedlozi** (na, u, po, s, oko, među)
veznici (a, i, ni, da, kad)
negacija (ne)

Nenaglašena (zanaglasna) dužina

Nalazi se **iza naglašenog sloga**. Označuje se **crtom** iznad samoglasnika na kojem se nalazi. djevojka; djevojaka, izići; izidem

U glagolima: u nastavcima za prezent (idem, ideš...)

u glagolskom prilogu sadašnjem (gledajući, misleći, slušajući...)

u glagolskom prilogu prošlom (došavši, razmislivši...)

U pridjevima: u određenom obliku pridjeva (bijeli, crveni, crvenoga...)

U imenicama: u genitivu jednine ženskog roda (žene, djevojke, majke...)

u instrumentalu jednine ženskog roda (ženom, djevojkom, majkom...)

u genitivu množine svih rodova (djevojaka, žena, dječaka, polja...)

U riječima koje imaju silazne naglaske naglasak se može **pomaknuti** na nenaglašenu riječ koja se nalazi ispred njih; silazni naglasak postaje kratkosilazni ili kratkouzlazni, a na mjestu naglasaka naglašenju riječi ostaje zanaglasna dužina.

Danas ne radim. /Danas neradim./

Idem na put. /Idem naput./

Raspodjela naglasaka u hrvatskom standardnom jeziku

Naglasak ne može biti na bilo kojem mjestu u riječi.

Koraci u određivanju naglasaka:

1. određujemo naglašeni slog, odnosno naglašeni samoglasnik (podcrtamo samoglasnik)
2. određujemo je li naglasak dug (–) ili kratak (∪)
3. određujemo je li naglasak silazan (s) ili uzlazan (u)
4. stavimo odgovarajući znak na naglasak

Pravila:

1. Naglasak ne može biti na posljednjem slogu u riječi.

2. Jednosložne riječi mogu imati samo silazne naglaske.

3. Dvosložne riječi mogu imati bilo koji od četiriju naglasaka, ali samo na prvom slogu.

4. Trosložne i višesložne riječi na prvom slogu mogu imati bilo koji od četiriju naglasaka, a na unutaršnjem samo uzlazne.

//**riječi stranog podrijetla**: metro, biro, rezime, renome – dobivaju naglasak u skladu s naglasnim sustavom standardnog jezika, a na posljednjem slogu dobivaju nenaglašenu dužinu (metro, biro, rezime, renome)//

Kratice

OBIČNE KRATICE

1 a) Nastaju skraćivanjem riječi i pišu se malim početnim slovom, s točkom na kraju

prof. – profesor, t. – točka, m. r. – muški rod, itd. – i tako dalje, i dr. – i drugo, tzv. – takozvani, mr. – magistar

tj. – to jest, npr. – na primjer, i sl. – i slično, vlč. – velečasni, rkt. – rimokatolik, dr. – doktor

b) neke se kratice pišu na dva načina:

g., god. – godina, r., raz. – razred, ing., inž. – inženjer, g., gosp. – gospodin

2. Kratice gđa i gđica pišu se bez točke i sklonjive su: gđa, gđe, gđi...

ostale se obične kratice ne sklanjaju.

3. Kratice za nazive strana svijeta pišu se velikim slovom bez točke:

S – sjever, J – jug, I – istok, Z – zapad, SZ – sjeverozapad...

SLOŽENE KRATICE

Nastanak

1.a) od prvih slova višestanih naziva tvrtki, javnih ustanova, stranaka i sl.; pišu se velikim slovima bez točke:

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

RH – Republika Hrvatska...

VSS, OŠ, DK...

b) od prvih slogova višestanih naziva, u tim se kraticama samo prvo slovo piše veliko, a ostalo malo:

Nama – narodni magazin, Hina (i HINA) – Hrvatska izvještajna novinska agencija

2.a) Složene se kratice mogu sklanjati

HV-a (čit. Ha-ve-a) HRT-a (čit. Ha-er-te-a)

b) završava li kratica na –a i čita se kao puna riječ, nastavak se piše bez spojnice:

INA, INE, Nama, Name, Hina, Hine, HINA, HINE...

3. Izvedenice:

HSS-ovac i haesesovac (bolje)

* Znakovi i oznake za mjerne jedinice i druge pojmove uče se iz priručnika pojedinih struka.

Pišu se bez točke, najčešće malim slovom

m – metar, mm – milimetar, ha – hektar, kn – kuna, c-mol

ali i: D-dur, USD – američki dolar...

U međunarodnom prometu novčane jedinice pišu se trima slovima (prva su dva slova naziv države, a treće od naziva novčane jedinice)

HRK – **međunarodna** oznaka na hrvatsku novčanu jedinicu.